

CD-ROM JAKO NOSIČ SLOVNÍKŮ ZNAKOVÉHO JAZYKA

Resumé

Článek se zabývá problematikou slovníků znakového jazyka a zvláště jejich elektronickými formami. Popisuje výhody a nevýhody různých forem slovníků a analyzuje existující elektronické slovníky českého znakového jazyka.

1 Úvod

Při své diplomové a následně i disertační práci, jejímž cílem je mj. vytvoření několika různě tematicky zaměřených slovníků znakového jazyka, jsem musel již na počátku učinit důležité rozhodnutí, jakou formu bude nově vzniklý slovník mít. Cizojazyčné i jiné slovníky se vyskytují nejčastěji ve formě knižních publikací, i když samozřejmě existují překladače a slovníky, vytvořené jako softwarové programy uložené na datových nosičích (v současné době nejčastěji na CD-ROMech). Přes všechny výhody a možnosti „elektronických“ slovníků ale i dnes jednoznačně vítězí klasické vázané několikadílné velké i malé kapesní slovníky.

2 Specifika slovníků znakového jazyka

Slovníky znakového jazyka se ovšem od běžných slovníků značně odlišují. Znakový jazyk neslyšících svými vlastnostmi a charakterem klade na „své“ slovníky velmi specifické nároky a požadavky. Při současných technických možnostech se jeví knižní forma slovníku znakového jazyka jako zastaralá a nevyhovující. Knižní publikace umožňuje pouze statické zachycení informace a znakový jazyk je, jak známo, vizuálně-motorickým komunikačním systémem. Využívá tedy trojrozměrného prostoru, a je proto obtížné věrně a přesně zachytit průběh znaku, pokud jsme omezeni nepohyblivostí obrazu. V knižních publikacích je nutné prováděný pohyb zobrazovat směrovými šipkami a jinými pomocnými značkami. Tento způsob je pochopitelně nevyhovující, protože v pochopení průběhu znaku mohou vznikat četné nepřesnosti, záměny a odchylky. Nejvýraznější je tento problém u dlouhých a složených znaků, jejichž celý průběh je prakticky nemožné věrohodně a přehledně zachytit. Každá fotografie nebo obrázek, popisující průběh znaku, musí být navíc doplněna několikaslovným popisem. Je zřejmé, že dynamický a občas někdy složitý pohyb nelze věrohodně a objektivně popsat statickými obrázky, nebo slovními údaji.

Každý slovník v podobě knižní publikace má ovšem oproti jiným formám několik výhod. Jednou z nich je jeho cena - náklady na výrobu knižních publikací jsou stále ještě nižší než náklady při výrobě videokazet nebo CD-ROMů. Dalším nesporným pozitivem knižních forem všech druhů slovníků (tedy i slovníků znakového jazyka) je jejich mobilita, snadná dosažitelnost a nízká pořizovací cena. Jednou z nejdůležitějších vlastností slovníku je být neustále „po ruce“. Tento požadavek slovník v knižní podobě na rozdíl od videokazety nebo CD-ROMu splňuje v mnohem vyšší míře.

Videozáznam dokáže oproti statickým fotografiím věrně a přesně zachytit průběh interpretovaného znaku. V tomto směru má tedy nespornou výhodu. K přehrávání videozáznamu je ovšem zapotřebí videopřehrávače s televizí, což omezuje jeho praktickou použitelnost a výrazně navyšuje pořizovací náklady, potřebné k používání slovníku. Další velkou nevýhodou klasického videozáznamu umístěného na videokazetě je obtížná orientace v záznamu, zvláště při vyhledávání konkrétního výrazu. Při rychlém převíjení pásku vpřed i vzad nemá uživatel přehled o tom, ve které části slovníku se momentálně nachází. Je samozřejmě možné použít rychlé převíjení s obrazem, ovšem při tomto

postupu dochází k trvalému poškozování pásku a výrazně se tím snižuje kvalita a životnost záznamu. Ke snižování kvality záznamu dochází i při běžném několikanásobném přehrávání. Z výše uvedených důvodů je tedy vhodnější používat záznam znakového jazyka na videokazetě spíše jako výukovou pomůcku než jako slovník.

Některé nedostatky slovníků na videokazetách můžeme odstranit využitím moderní výpočetní techniky, tedy osobních počítačů. Interpretace znaků je opět dynamická, a je tedy možné věrně zachytit průběh znaku. Navíc nám počítače umožňují přehrávat filmový záznam libovolnou rychlostí, krokovat po jednotlivých snímcích a velmi rychle se orientovat v celém slovníku. Nosič, na kterém je počítačový program se slovníkem uložen (kompaktní disk), je navíc díky svým rozměrům skladnější než videokazeta nebo kniha. Jeden z hlavních nedostatků videokazet však bohužel počítačové slovníky neřeší. Jsou rovněž odkázány na složité a nákladné zařízení, jehož pořizovací cena se pohybuje v desítkách tisíc korun a podobně jako videopřehrávače jsou značně nemobilní. Existují pochopitelně také přenosné počítače (tzv. notebooky a laptopy), ty jsou ovšem svou finanční náročností pro velkou část veřejnosti nedostupné.

I přes všechny uvedené nevýhody se multimediální počítačové slovníky znakového jazyka do budoucna jeví jako nejvhodnější a nejperspektivnější. Výpočetní technika se vyvíjí vysokou rychlostí, nabízí nám značné možnosti a běžný osobní počítač se stává stále více dostupným pro každého. Počítači jsou bohatě vybaveny nejen všechny speciální školy pro sluchově postižené, ale jsou poměrně hojně rozšířeny i v domácnostech s neslyšícím rodinným příslušníkem. Samotná práce s multimediálním slovníkem zpravidla nevyžaduje zvláštní odborné znalosti v oblasti výpočetní techniky. Koncepce slovníků umožňuje plně využívat nabízených služeb i počítačovému laikovi.

3 Existující české elektronické slovníky znakového jazyka

Prvním, průkopnickým počinem byl *Slovník znakové řeči – 1. díl* (Šebesta, Ptáček, Kotvová) z roku 1998. Tento elektronický slovník obsahuje videozáznamy a popisy 780 hesel v čelním a bočním pohledu, rozdělených do sedmi výukových lekcí. Slovník tedy může být využit rovněž jako software pro výuku základů znakového jazyka. Jednotlivé znaky si může uživatel vyhledat v abecedním rejstříku nebo v tematických celcích. Každý znak je podobně jako v knižních slovnících doprovázen slovním popisem průběhu znaku. Uvedený titul je ovšem z technického hlediska již zastaralý (především kvalita, velikost, grafické rozlišení obsažených videosekvencí a asynchronní přehrávání videozáznamu a doprovodného zvuku), stejně tak nabízené funkce zaostávají za současnými možnostmi. Přes všechny uvedené nedostatky je ovšem *Slovník znakové řeči – 1. díl* záslužným počinem a výrazným mezníkem v oblasti slovníků znakového jazyka.

Dalším multimediálním slovníkem znakové řeči je *Český slovník znakového jazyka* (Ptáček, Buberle, Gůra, 1999), uložený na čtyřech kompaktních discích. Tento slovník obsahuje videozáznamy bezmála 9000 znaků, čímž se stává nejrozsáhlejším a nejkompaktnějším dosud vydaným slovníkem znakového jazyka v České republice. Oproti předchozímu slovníku se autoři rozhodli pro vyšší grafické rozlišení videozáznamů. Novinkou je rovněž přidání funkce „zkoušení“, která uživateli umožní ověřit si své dosud nabyté znalosti. Program přehraje náhodně vybraný znak a vyžaduje po uživateli znění uvedeného znaku. Po potvrzení odpovědi oznámí, zda byla odpověď správná, nebo ne.

Mezi nedostatky tohoto slovníku patří absence bočního pohledu při interpretaci znaku. Možnost prohlédnout si průběh znaku nejen z čelního, ale i z bočního pohledu dává větší předpoklad pro správné osvojení si požadovaného znaku. Při čelním pohledu

navíc mohou ve videozáznamu zaniknout některé významné prostorové prvky znaku. Závažným nedostatkem *Českého slovníku znakového jazyka* je jeho rozdělení do několika dílů. Počet znaků a velikost filmových souborů neumožňuje z kapacitních důvodů uložit celou databázi na jeden kompaktní disk, a proto je slovník tvořen celkem čtyřmi disky (znaky jsou na nich uloženy v abecedním pořadí). Počet čtyř disků výrazně zpomaluje práci se slovníkem, protože při hledání hesel je třeba neustále na výzvy programu měnit jednotlivé disky v CD-ROM mechanice počítače. Po několika minutách se práce stává nezáživná a neustálé střídání disků je značně nepraktické.

Zatím posledními publikovanými multimediálními produkty jsou *Kurz české znakové řeči (1.2.3.4. lekce)* a *Kurz české znakové řeči (5.6.7. lekce)*, které vydala Unie neslyšících Brno roku v letech 2002 a 2003. Technicky velmi dobře a profesionálně zpracované CD-ROMy poněkud netradičním způsobem představují český znakový jazyk. Interpretem znaků není neslyšící figurant, jak tomu bylo v obou výše popisovaných produktech, ale různí slyšící i neslyšící interpreti včetně veřejně známých osobností, oblečení to tematicky laděných kostýmů. Tento CD-ROM vzbouzí mezi slyšícími i neslyšícími rozporuplné reakce, ale odvádí velký kus práce především tím, že popularizuje znakový jazyk. Nevýhodou CD-ROMu je fakt, že obsažené znaky jsou zachyceny jen z čelního pohledu, znak si není možné přehrát zpomaleně a u některých výrazů není zřetelná artikulace. U některých výrazů však autoři prezentují více variant, prostřednictvím dvou nebo více interpretů v jednom záběru. Ani jeden z předešlých CD-ROMů více variet neprezentoval. Velmi dobře zpracovaná jsou zpracovány některé dialogy, které interaktivním způsobem testují znalosti uživatele. I přes četné negativní reakce zainteresovaných má tento *Kurz znakové řeči* na trhu své místo a pro český znakový jazyk je nepochybně přínosem. V současné době chystají autoři další pokračování.

Ve fázi dokončovací práce se nachází dosud nepublikovaný *Slovník znakového jazyka – Sport*, který vznikl jako příloha mé diplomové práce. Slovník obsahuje cca 800 výrazů ze sportovní terminologie, které jsou zobrazeny v čelním i bočním pohledu. Uživatel si může libovolný výraz vyhledat pomocí vyhledávací služby, rejstříku, nebo si jej nalézt v tematicky zaměřených skupinách dle oficiální sportovní terminologie. Každý výraz je doplněn stručnou vysvětlující definicí a kromě normální rychlosti je možné si jej přehrát zpomaleně nebo krokovat po jednotlivých snímcích. Na rozdíl od předešlých CD-ROMů, *Slovník znakového jazyka – Sport* je slovníkem obousměrným a pomocí několika zadaných parametrů znaku slovník vyhledá odpovídající ekvivalent v českém jazyce. Další výhodou slovníku je univerzálnost jeho obslužného softwaru. Bez větších problémů je tedy možné jeho databázi vyměnit a adaptovat tak slovník např. na rakouský znakový jazyk, německý znakový jazyk atd. K finálnímu dokončení a vydání tohoto slovníku však chybí dostatek financí a času.

Dalším produktem, který by měl být během několika měsíců oficiálně vydán, je sada čtyř *výukových CD-ROMů českého znakového jazyka*. CD-ROMy vznikly jako výstup z projektu na vytvoření učebních pomůcek pro studenty oboru Surdopedie se zaměřením na znakový jazyk v kombinované formě a jsou jedním z praktických výstupů mé disertační práce. Jednotlivá slovíčka a výrazy jsou do dílů členěny podle témat a lekcí, nikoli podle abecedy. Sada čtyř výukových CD-ROMů obsahuje cca 3200 znaků českého znakového jazyka, zachycených v čelním a bočním pohledu. Závěrečný čtvrtý díl navíc obsahuje třináct vyprávěných příběhů, na kterých student procvičuje své schopnosti v porozumění souvislému projevu v českém znakovém jazyce. Pro ověření znalostí v kterékoli tematické oblasti může rovněž využít režimu zkoušení. Zmíněná

sada CD-ROMů ovšem slouží jako doplňková výuková pomůcka a zdroj znakové zásoby k praktické výuce českého znakového jazyka, není tedy klasickým slovníkem.

4 Závěr

Aby byl elektronický slovník znakového jazyka prakticky použitelný, měl by být uložen pouze na jednom nosiči CD-ROM. Tímto požadavkem je ovšem omezena celková maximální kapacita slovníku na 800 až 900 znaků (při čelním i bočním pohledu). V současných podmínkách je tedy nemožné vytvořit všeobecný elektronický slovník znakového jazyka umístěný pouze na jednom kompaktním disku. Naskýtá se ovšem možnost zhotovit elektronické slovníky zaměřené na vybranou specifickou oblast. Uvedený počet znaků, kterým je možné slovník vybavit, plně postačuje na pokrytí širokého spektra výrazů vyskytujících se ve vybraném tématu. Je uživatelsky mnohem výhodnější vybrat si před započítím práce se slovníkem disk s požadovaným tématem a potom s ním nerušeně pracovat než neustále měnit uprostřed práce jednotlivé disky v několikadílném, abecedně uspořádaném všeobecném slovníku.

Z uvedeného tedy vyplývá, že elektronické slovníky znakového jazyka uložené na datových nosičích CD-ROM jsou velmi perspektivní a využití výpočetní techniky v této oblasti nám dává značné možnosti ke zkvalitnění výuky a studia českého znakového jazyka.

5 Literatura

1. BUBERLE, V., GŮRA, T., PTÁČEK, V. *Český slovník znakového jazyka CD-ROM*. Praha: UNIE, 1999.
2. GABRIELOVÁ, D., PAUR, J., ZEMAN, J. *Slovník znakové řeči*. 1. vydání, Praha: Horizont, 1988. 351 str.
3. ŠEBESTA, F. *Slovník znakové řeči – CD-ROM, díl 1*. Praha: Essa, 1998.